

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חֵמְדָּת יָמִים

HEMDAT YAMIM

פְּרֻשֵׁת הַשְּׁבֻעַ תְּרוּמָה תשפ"ב

המשפט העברי וחוק יסוד כבוד האדם וחירותו (חלק ב) הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

הציווי לבנות את מערכת המשפט של המדינה היהודית, הוא חלק בלתי נפרד, צמוד וכלול במעמד הר סיני, המאורע המכונן של עם ישראל כאומה (רס"ג), כך הוכחנו בדברינו הקודמים.

שתי הפרשיות הראשונות, שמשמשות כפתיחה לפירוט של הדין המהותי, הן הפרשיות העוסקות בעבד עברי ואמה עבריה. נברר אלו ערכים המבטאים את כבוד האדם וחירותו באים לידי ביטוי בפרשיות אלה, מתוך עיון בפסוקים ובדברי חז"ל. נקדים ונאמר כי עד למהפכה התעשייתית, העולם היה מבוסס בעיקר על עבודת כפיים. לכאורה, העבדות הייתה הכרח בל יגונה. אע"פ כן, כתנאי ליציאת מצרים, היו צריכים בני ישראל לשלח את העבדים שלהם (ע"פ ירמיהו והירושלמי). כך הקדימה היהדות את סלידתה ממוסד העבדות אלפי שנים לפני אייב לינקולן, שגם לו מגיע ישר כח גדול. גם לעבד כנעני יש זכויות כבן אנוש על פי ההלכה. בגלל קוצר היריעה, בדברינו בשבועות הקרובים נעסוק רק בעבד ואמה עברים. כיוון ש"דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר", נתייחס גם לפסוקים בספר דברים (דברים ט"ו יב-יח) העוסקים גם הם בעבד עברי שמכרוהו בית דין (רש"י). "כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי" (שמות כ"א ב) – "כִּי יִמְכֹר לְךָ אֶחִיךָ הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה" (דברים ט"ו יב).

א. על פי התורה אף יהודי לא נולד עבד, כולם נולדים בני חורין. המציאות של עבד עברי היא תוצאה של מעשה פלילי, גנב שאין לו ממה להחזיר את הגניבה, או של אדם שנפל מבחינה כלכלית עד כדי כך, שאיננו יכול לדאוג לקיום אפילו מינימלי שלו ושל בני משפחתו (ויקרא כ"ה לט). בשני המקרים מדובר על מציאות של בדיעבד גמור. לכן, התורה נוקטת בלשון כי, לשון מותנת ולא מוחלטת, לשון המשמשת בעיקר לעונש ואף פעם לא לאיסור-לאזהרה.

ב. חז"ל לימדונו כי מביטויים אלה, יש ללמוד עיקרון חשוב נוסף. כולנו עבדים של הקב"ה ותודעה זו מבטיחה לנו את חירותנו. גם מי שנפל למצב של עבדות הוא "אדון", בעל זכויות רבות: "כל הקונה עבד עברי, כקונה אדון לעצמו". התוצאה היא מאוד משמעותית: "שלא תהא אתה אוכל פת נקיה והוא אוכל פת קיבר, אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש, אתה ישן על גבי מוכים והוא ישן על גבי התבן" (קידושין דף כ ע"א).

ג. מי שקונה עבד עברי מתחייב לדאוג למשפחתו, לאשתו ולילדיו, אף על פי שהם אינם "עבדים", ואסור לאדון לדרוש מהם לעמול עבורו. לעבד יש זכות קניינית על רכושו. גם לאשתו, שכמובן היא איננה משועבדת (בכך נעסוק בשבוע הבא), יש את כל הזכויות, ככל אישה (רמב"ם פ"ג מהלכות עבדים ה' א-ב, ה).

ד. העבד מוגדר בתורה כעובד שכיר שקיבל על עצמו התחייבות כפולה: "כִּי מִשְׁנֵה שְׂכָרְךָ שְׂשָׁלְשִׁים" (דברים ט"ו יח). להגדרה זו משמעות כפולה: א. לעבד מגיעים תנאים סוציאליים וכשהוא משתחרר הוא מקבל פיצוי פיטורין = מענק שחרור: "הַעֲנִיגֵנִי תַעֲנִיגֵנִי לֹא מִצְאָנְךָ וּמִגְרָנְךָ וּמִיִּמְיָנְךָ" (שם, יד). התורה תולה את הברכה ברכוש האדון בקיום חיוב זה: "וּבִרְכָךָ יִלְקָךְ אֱלֹהֶיךָ כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה" (שם, יח). ב. גם שכיר אין להחתימו על חוזה עבודה מחייב (מבחינת העובד) ליותר משלש שנים (עינינו שו"ת במראה הבזק ח"א תשובה מ' הערה 4 בשם מרן הגר"ש ישראלי זצ"ל).

כל ההלכות הללו, מלמדות אותנו כלל יסוד בהלכות ציבור של מדינה יהודית, האמור לבוא לידי ביטוי ברור ומודגש בספר החוקים שלה – לכל אדם הזכות לחופש. גם מי שנמכר כעבד בדיעבד, הרי זה לתקופה מאוד מוגבלת, זכויותיו כבן אנוש אינן נפגעות. למעלה מזה, גם משפחתו לא נפגעת מכך ויש להקפיד על "תנאים הסוציאליים", מה שיבטיח ברכת שמים בנכסי המעביד. קל וחומר שיש להקפיד על חירותו וכבודו של כל עובד.

מעביד המנסה לפגוע בזכויות עובדיו מפסיד כפליים. בשבוע הבא נמשיך ללמוד עוד עקרונות מפרשיות אלה.

בינתיים הבה נשתדל להדר גם בנושא זה ונקפיד לשמור על זכויות יסוד אלה של כל איש ואשה.

<p>לע"י זליג ושרה ונגרובסקי כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד</p>	<p>לע"י הרב שלמה מרזל י' באייר תשע"א</p>	<p>לע"י הרב ראובן וחיה לאה אברמן ט' בתשרי תשע"ו / כ' בתשרי תשפ"ב</p>	<p>לע"י מר משה וסרצוג כ' בתשרי תשפ"א</p>	<p>לע"י מר שמואל וגבי אסתר שמש י"ז בסיוון / כ' באב</p>
<p>לע"י מר יצחק טרשנסקי כ"ח באדר תשפ"א</p>	<p>לע"י הרב ישראל רוזן י"ג בחשוון תשע"ח</p>	<p>לע"י חיים לייב בן מיכאל קרייסל ב' בשבט</p>	<p>לע"י ר' מאיר וגבי שרה ברכפלד (שרה - ט"ז בטבת תש"ף)</p>	<p>לע"י הרב אשר וגבי סוזן וסרטיל ט"ז בכסלו / אלול תש"ף</p>
<p>לע"י ר' אברהם ומרת גיטה קליין י"ח באייר / ד' באב</p>	<p>לע"י יחזקאל ומרת חנה צדיק י"א באייר תשע"ו / י"ט בתשרי תשפ"א</p>	<p>לע"י חנה מלכה טויבע כרמל ח' באייר תשע"ו / י"א במנחם-אב תשס"ט</p>	<p>לע"י נועה רבקה בת מלכה ברכה ומשה</p>	

לע"י הרב **שמואל כהן**, שבט תשפ"א

לע"י הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

חֶמְדַּת שְׁנַת הַשְּׁבַע

הרב בצלאל דניאל – ראש תוכנית מורנו מבית 'ארץ חמדה'

יראוך עם שלג

זכינו בשבוע שעבר לביקור קצר של השלג. יש משהו מרומם לראות את הנקיות בשכבת השלג. כולו הפך לבן, טהור הוא. לא בכדי המקרא מלא במטפורה של הלבון לנקיות וטהרה. מצד שני, יש לשלג תכונה של משבר סלעים ומחליק כבישים. יחד עם היופי והפאר מגיעה סכנה ועוצמה על-אנושית.

עוצמה זו באה לידי ביטוי בשכונתנו בכך שהשלג והרוח כופפו עצים ושברו ענפים. ועתה, אחרי הסערה, יש רצון לפנות את הענפים הללו ממספר סיבות: הענפים השבורים מכבידים על העץ ומסכנים את שלומו; הענפים השבורים חוסמים את הדרך, ענפים שבורים מכערים את המראה והנוף. האם סיבות אלו מצדיקות חיתוך של הענפים בשמיטה? נתחיל מן ההתחלה:

בתורה נאמר "וכרמך לא תזמור" (ויקרא כ"ה ד). איסור הזמירה בשביעית הוא איסור דאורייתא. הזמירה היא חיתוך ענפי האילן באופן שיאפשר ויעודד את האילן לפרוח ולהגביר את התנובה השנתית של היבול. השאלה העומדת לפתחנו היא אם מותר לחתוך את הענפים אם מטרת החיתוך שונה.

הגמרא במסכת מועד קטן (דף ג ע"א) מפרטת את המלאכות האסורות מדרבנן בשמיטה. ביניהם היא מונה את הקרסום והזירוד. הקרסום והזירוד הם חיתוכים של ענפים יבשים המכבידים על העץ. למרות שמדובר בחיתוך של ענפים, מלאכות אלו אסורות רק מדרבנן, מפני שאינן מיועדות להצמחה של העץ, אלא למניעת הכבדה.

כל המלאכות האסורות מדרבנן בשמיטה מותרות אם הימנעות מביצוען עלולה לפגוע בבריאות העץ באופן משמעותי. לכן החיתוכים הללו, הנעשים שלא לשם הפרחת העץ, מותרים אם הימנעות מביצוען עלולה לפגוע בשלום העץ.

אך מהו הדין כאשר כוונת החיתוך שונה לחלוטין? לדוגמא: אדם החותך את הענפים בשביל היופי? או אדם החותך את הענפים לצורך השימוש בענפים?

במסכת סנהדרין (דף כו ע"א) מסופר שהחכמים ראו אדם זומר בשביעית. הם אומרים שאם הוא חותך לצורך השימוש בעצים הזמירה מותרת, ואם הוא חותך בכדי לזמור זה אסור, והלב יודע אם לעקל (השק אליו היו מכניסים את הזיתים אחרי הריסוק שלהם בבית הלב) או לעקלקלות, כלומר – לאיסור. משמע שאם החיתוך נעשה לצורך השימוש בחומר של העץ (לעקל), אין בכך איסור.

בעלי התוספות מקשים על כך: אם הוא זומר, מדוע שרצונו וכוונתו תשפיע על הדין? כך או כך, האיסור נעשה! בעלי התוספות עונים שזמירה היא פעולה הדורשת דיוק. אם הוא חותך לצורך העצים, החיתוך לא יהיה מדויק. המשמעות היא שיהיה הבדל בפעולה עצמה.

מדבריהם אנו למדים שני דברים: א. חיתוך המשפר את העץ אסור (גם אם כוונת החותך שונה). ב. אם מטרת החותך איננה לצורך שיפור העץ, סביר להניח שהחיתוך לא ייחשב זמירה. עולה שחיתוך ענפים מותר במידה והוא עומד בשני הקריטריונים הללו: 1. אין כוונה לשפר את העץ. 2. החיתוך אינו מקצועי. כך פוסק הלכה למעשה בערוך השלחן. החזון איש מבאר אחרת. דברי בעלי התוספות מתאימים להלכות שבת. בהלכות שבת יש דין של "פסיק רישא". כלומר, אם אדם מבצע פעולה למטרה מותרת, אך היא בהכרח תניב תוצאות אסורות, הפעולה אסורה, למרות שמטרתו איננה המטרה האסורה. אך בהלכות שביעית אין כלל שכזה. מי שאינו מתכוון לזמירה, אינו עובר על האיסור. אך יש לשים לב: בדרך כלל כאשר אדם חותך את הענפים, גם אם החיתוך נעשה לצורך העצים, הוא בכל זאת ישים לב שהחיתוך נעשה באופן המשפר את העץ. לכן בכל חיתוך מקצועי יש חשש שתהיה מעורבת כוונת איסור.

מדוע יש הבדל בין המלאכות האסורות בשמיטה ובשבת?

מורנו הרב שאול ישראלי מבאר שאיסור השמיטה אינו בעצם פעולת הזמירה, אלא בהצגת הבעלות על הקרקע, הבאה לידי ביטוי בזמירה. לכן עצם החיתוך אינו אסור, אלא החיתוך הנעשה בכדי לטפח את העץ. אם האדם אינו מתכוון לטפח את העץ, הוא אינו מפגין בעלות עליו, ואין בכך איסור.

לכן למעשה כתבתי לקהילתי כך:

מותר לחתוך את הענפים במקרים הבאים:

- ענפים שנשברו ואינם יונקים מהעץ.
- ענפים שהשאריתם תעיק על העץ ועלולה לפגוע בו.
- ענפים החוסמים את הדרך, את הנוף, או פוגעים במראה החיצוני של הצמחייה. מותר לחתוך במקרים אלה אם המטרה היא הסרת הענף, ולא שיפור גידול העץ. יש לחתוך כמה שיותר קרוב למקום השבירה, ולחתוך חיתוך שאינו מקצועי.

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

<p>לעיין שלמה דוד בן זלמן ושרה אבנית ז"ל נלבי"ע סיון תשע"ט</p>	<p>לעיין רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג</p>	<p>לעיין גב' לוריאן הופמן ז"ל</p>	<p>לעיין חיים משה בן קוקה יהודית כהן ז"ל נלבי"ע ז' בתשרי תשע"ה</p>	<p>לעיין סוזי בת עליזה כהן ז"ל נלבי"ע כ"ד בחשוון תשע"ח</p>
<p>לעיין הנופלים במערכה על הגנת המולדת היידי</p>				

חֶמְדַּת הַדָּף הַיּוֹמִי

האם חצי עבד יעלה לבית המקדש? / חגיגה דף ב

הרב עקיבא כהנא

ביום שישי הבא נתחיל ללמוד מסכת חגיגה, בדף ב עמוד א המשנה והגמרא עוסקת באנשים הפטורים מעלייה לרגל וראיית פני המקדש, בין הפטורים מונה הגמרא את "חצי עבד וחצי בן חורין" הגמרא אומרת שמדובר לפי "משנה ראשונה" שלפיה במקרה שאחד האדונים שיחרר את העבד, אז יום אחד הוא עובד את עצמו, ויום שני עובד את רבו, אך לפי "משנה אחרונה" שבה כופים את האדון השני לשחרר אותו, והעבד חייב לשלם לאדון את הסכום שהוא שווה, הרי שחצי עבד חייב בעלייה לרגל.

מפשט הגמרא נראה שגם במקרה שבו העבד עדיין של האדון, והוא עדיין לא שחרר אותו, הרי שהוא פטור מעלייה לרגל לפי 'משנה אחרונה' משום שעומדים לשחרר את העבד.

הרמב"ם (חגיגה ב, א) פסק שמי שחצי עבד וחצי בן חורין פטור מראייה "מפני צד עבדות שבו". **והראב"ד הקשה עליו** שמהגמרא משמע שחצי עבד וחצי בן חורין חייב בראייה לפי 'משנה אחרונה', ואם כן פסיקת הרמב"ם היא לא כהלכה למעשה?

הכסף משנה העיר שדין דומה פסק הרמב"ם גם בה'ל' פסח (קרבן פסח ב, יג) שכתב שחצי עבד וחצי בן חורין אינו יכול לאכול מקרבן פסח שהוא עצמו הקריב זאת למרות שמשמע מדברי הגמרא שמהקרבן שלו הוא יכול לאכול לפי משנה אחרונה? **הכסף משנה מתרץ** שהרמב"ם פירש את הגמרא הפוך מדברי הראשונים האחרים: שלפי משנה ראשונה, שלא היו כופים את רבו לשחררו, והיה עובד את עצמו יום אחד, הרי שכיון שיום אחד הוא נראה כבן חורין רגיל תיקנו שיהיה חייב בפסח ובראייה, אולם למשנה אחרונה, שאין תקנה כזו שיעבוד את עצמו יום אחד משום שהוא מחכה לשחרור מלא, הרי שאין סיבה לתקן שיהיה חייב בראייה ובפסח.

הדברי חיים (א, כז) הסביר שהרמב"ם הבין שהסוגיה הולכת לפי השיטה שלנשים מותר לעשות מצוות עשה שהזמן גרמא, ולכן היא צריכה למעט מפסוק שחצי עבד אינו מקיים מצוות ראייה, אבל לפי הסוברים שאסור לנשים לעשות מצוות עשה שהזמן גרמא (משום בל תוסיף, כמו שכתב רשי בראש השנה דף לד ע"א), הרי לא צריך פסוק, ואם כן כל הסוגיה אינה להלכה, ובאמת להלכה אין פסוק למעט, אך יש איסור בל תוסיף לעבד להראות בעזרה, והוא פטור מראייה. אבל דבריו קשים, שלא מצינו מי שכותב שאסור לנשים להראות בעזרה בחג.

בשו"ת ויען יוסף (אוח שלט) הסביר שלדעת הרמב"ם ראיית פנים בעזרה תלויה בהבאת הקרבן, וכיון שלא שייך לחייבו קרבן, משום שהוא ספק חולין בעזרה לא שייך גם לחייבו בראייה בעזרה, ולכן הוא פטור.

הפני יהושע (גיטין מא תוס' ד"ה לישא שפחה) מבאר שהתוספות והרמב"ם נחלקו האם להחשיב חצי עבד וחצי בן חורין כעבד, ולחייבו במצוות כאשה, או להחשיב אותו כבן חורין שחייב גם במצוות כגבר, בגלל הצד חירות שלו. **להבנת הפני יהושע התוספות לומד** מהגמרא בדף ד שלומדת מפסוק שמי שיש לו אדון נוסף פטור מראייה, שחצי עבד וחצי בן חורין פטור מראייה ממנו משמע שבשאר המצוות חצי עבד חייב. **וכך גם כתב האליה רבה (קמג, א)** הלכה למעשה שיש לחייב חצי עבד וחצי בן חורין במצוות אחרות, משום שרק במצוות ראייה הוא פטור מצד הפטור שיש לו אדון אחר,

סיכום: הגמרא דנה בשאלה האם חצי עבד וחצי בן חורין חייב במצוות ראייה, לפי הבנת רש"י והראב"ד להלכה הוא חייב במצוות ראייה לפי משנה אחרונה, ואילו לדעת הרמב"ם נראה שלמשנה ראשונה הוא היה חייב במצוות ראייה ואילו למשנה אחרונה הוא פטור.

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"

הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח ובירור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד.

זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראל של מכון ארץ חמדה.

לרכישה

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ה)

Montevideo, Uruguay

מונטוידאו, אורוגוואי

אדר ב' תש"ס

צפיה בטקס עבודה זרה

שאלה

באורוגוואי קיימת כת של עובדי עבודה זרה השולחים בכל שנה ביום אידם מתנות לים (או למלכת הים) ואף מקריבים שם קורבנות של עופות. הטקס נעשה ברוב עם, וצופים בו הרבה שאין להם שום קשר לכת, ומסתכלים על הטקס כעל מופע פולקלור. האם מותר לצפות בטקס כזה של עבודה זרה? האם האיסור להכנס לבית עבודה זרה נובע מן המקום שהוא מיוחד לעבודה זרה או האיסור הוא בראית דבר זה ללא קשר למקום? האם העובדה שרובם המוחלט של הצופים אינם מאמינים בע"ז הזו אלא, רואים זאת כהצגה, יכולה להקל על העניין? להערכתך, מתוך כ- 100,000 הנמצאים שם, אין אפילו 1000 השייכים לכת. האם שייך כאן גדר של הנאה מעבודה זרה? מהי הגדרה של הנאה (כספית, גופנית או אחרת)?

תשובה

אסור לצפות בטקס עבודה זרה בכל מקום שהוא¹, ויש להתרחק מן הכיעור².

¹ משנה ע"ז דף יא ע"ב, וכל שכן לנדוננו, עיין שם בפירוש המשניות לרמב"ם. ואף-על-פי דקול ומראה וריח אין בהם משום מעילה, איסורא מיהא איכא (פסחים כו ע"א).
² אבות דרבי נתן פרק ב; חולין דף מד ע"ב.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

מתפללים לרפואתם השלימה של:

טל שאול בן יפה
גדעון בן רחל
רבקה רינה בת גרונה נתנה
יוסף חילי בן רחל

ניר רפאל בן רחל ברכה
חנן הראל הכהן בן דרורה
מאירה בת אסתר
אילנה בת עליה
נהוראי בן רבקה נמיר

ישראל בן רבקה
אריה יצחק בן גאולה מרים
נטע בת מלכה
חוה ראנלה בת פיילא
רבקה בת שרה בלה

בתוך שאר חולי עם ישראל

חדש – "צפנת ישעיהו" מאת הרב יוסף כרמל

הנביא ישעיהו פעל באחת מהתקופות הסוערות והדרמטיות ביותר בחיי האומה הישראלית, תקופה של ציפייה למשיח שנשברה ברעש אדמה נורא, וחוללה גם מהפך רוחני ופוליטי. האור בקצה המנהרה הפציע שוב רק בימיו של חזקיהו. צפנת ישעיהו: מעזיה עד אחז מפגיש אותנו עם שלושה מלכים שעמדו בצומת היסטורי זה בתולדות עמנו: עזיה, המלך שדרש את האלהים אך לקה בצרעת בעקבות חטאו; יותם, המלך הצדיק ביותר בתולדות עמנו; ואחז, המלך אשר הכיר בקב"ה אבל לא האמין בהשגחתו. בביאורו לנבואות ישעיהו, נצמד הרב כרמל, לדברי חכמינו וגדולי הראשונים, ומציע דרך מרתקת ללימוד תנ"ך בעקבות חז"ל. קריאה זו מבהירה את התכנית האלוהית ומבררת סוגיות עקרוניות באמונה. צפנת ישעיהו מגלה לקורא את משמעות הנבואות לדורו של הנביא ואת הרלוונטיות שלהן לדורנו.

לרכישה

